
Iris Murdoch, *Nadmoć dobra*, prevela Martina Čičin-Šain, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008, 111 str.

Ime Iris Murdoch (1919–1999) poznato je i u filozofskim i u književnim krugovima. Ova irsko-britanska filozofkinja i spisateljica objavila je čitav niz djela u kojima razmatra pitanja istine i ljubavi, dobra i zla, kao i odnos između umjetnosti i filozofije. Njezina prva knjiga, kritička studija i uvod u Sartreovu filozofiju, *Sartre, Romantic Rationalist* objavljena je 1953. godine. Stvaralaštvo Iris Murdoch tako čine djela specifično filozofske tematike, no pisala je i drame, od kojih su neke ekranizirane, te poeziju. Ljubitelji književnosti vjerojatno će u prvom redu istaknuti zavidan opus od dvadeset i sedam romana od kojih su *Sacred and Profane Love Machine* te *The Sea, The Sea* nagrađeni prestižnim britanskim književnim nagradama Whitbread i Booker. Shvaćanje procesa koji se odvijaju u čovjekovoj unutarnjoj sferi kao važnijih od same aktualizacije i djelovanja – što je ujedno i glavno obilježje njezine etike – može se iščitati i iz njezinih literarnih uradaka. Ona se u nekim crtama priklanja onoj spisateljskoj struji dvadesetog stoljeća za koju je karakteristično da se opis karaktera odnosno prikaz unutarnjeg psihičkog života likova pretpostavlja samoj radnji književnog djela. Uz to što je bila priznata i nagrađivana spisateljica (za nagradu Booker bila je nominirana čak šest puta, a njezin se prvi roman *Under the Net* smatra jednim od sto najboljih romana prošlog stoljeća napisanih na engleskom jeziku), Murdoch je veliki dio svoje karijere provela predavajući filozofiju na oxfordskom sveučilištu. Zahvaljujući osebujnosti njezina profesionalnog, ali i privatnog života, unatoč tome što je preminula prije više od jednog desetljeća, lik i djelo Iris Murdoch i dalje intrigiraju akademsku, ali i širu javnost. Ta je činjenica prepoznata i u Nakladi Jesenski i Turk koja je izdala prijevod njezina filozofskog djela *The Sovereignty of Good*.

Premda su u knjizi objavljeni zasebno, eseji “Ideja savršenstva”, “O ‘Bogu’ i ‘Dobru’” te “Nadmoć Dobra nad drugim pojmovima” međusobno su povezani, a ideje koje se u njima iznose nadopunjuju se na način da nam omogućuju uvid u cjelinu Murdochine etičke misli. Ta je etička misao barem jednim dijelom rezultat autoričina prihvaćanja slike čovjeka koju nudi tadašnja psihologija. Murdoch se eksplicitno odbija svrstati među Freudove poklonike pa bi tvrdnja da je psihoanalitička teorija odigrala presudnu ulogu u izgradnji njezina filozofskog gledišta bila prejak. Ipak, freudovska koncepcija psihologije čovjeka svakako je u tom pogledu na nju izvršila određeni utjecaj. Njezino moralno stajalište nam pretpostavlja istinitost Freudovih spoznaja o ljudskoj prirodi gdje se psiha promatra kao “egocentrični sustav kvazimehaničke energije koja je

uvelike određena vlastitom poviješću i čiji su prirodni objekti [...] takvi da je subjektu teško razumjeti ih i kontrolirati [...]” i gdje je “mašta jača sila nego razum”, a “objektivnost i nesebičnost nisu prirodni za ljudska bića” (56). Glavnom zadaćom filozofije morala ona stoga smatra prevladavanje činjenice da smo vođeni egom koji predstavlja najveću prepreku moralnom životu i, shodno tome, pronalaženje odgovora na pitanja koja u svojim esejima uporno ponavlja: “Kakav je to dobar čovjek? Kako se možemo poboljšati u moralnom smislu? *Možemo* li se poboljšati u moralnom smislu?” (57).

Izgrađujući svoju teoriju, Murdoch se ponajprije suprotstavlja, kako je sama naziva, biheviorističko-egzistencijalističkoj poziciji koju u različitim oblicima zastupaju Hampshire, Ryle i Wittgenstein. Razvijajući se kao opreka kartezijskom dualizmu, biheviorizam naglašava vanjske i opažljive značajke ljudskog ponašanja, potiskujući time u drugi plan ideju o važnosti neposrednog znanja koje svaki pojedinac ima o zbivanjima u svojoj privatnoj sferi. O našim je razmišljanjima, odlukama i emocijama nemoguće govoriti izvan javnog konteksta ili neovisno o vanjskom promatraču. Ili, kako autorica slikovito prikazuje biheviorističku tendenciju: “[...] o unutarnjem moramo razmišljati kao o parazitu vanjskog” (17). Takvom se stajalištu pridružuje i egzistencijalistička misao o nepostojanju unaprijed zadane ljudske esencije ili prirode te pokušaj postuliranja volje, slobodnog izbora i osobne odgovornosti kao kategorija koje u bitnome određuju egzistenciju čovjeka. Uvedemo li ih u moralnu domenu, uvidjet ćemo da su sve navedene značajke na neki način obuhvaćene utilitarističkim shvaćanjem prema kojem je moralnost uvijek stvar javnog djelovanja. Dočaravajući takvo etičko stajalište Murdoch piše: “Moralnost [...] zazire od privatnog. Ono *što* radim ili jesam nije nešto privatno i osobno, nego mi je nametnuto u smislu da je prepoznatljivo samo preko javnih pojmova i objektivnih promatrača” (22–23). Moral se dakle ne tiče onoga što se događa u našem unutarnjem i privatnom “prostoru”, već se o njemu, imamo li u vidu spomenute pozicije, može govoriti isključivo u okvirima djelatnikovih odluka, postupaka i, na koncu, polučenih posljedica. Murdoch na ovakvo poimanje čovjeka i njegova moralnog života ne želi pristati. Njezina je namjera pokazati da zbivanja u području mentalnoga ne mogu biti analizirana na način na koji to čine bihevioristi i egzistencijalisti te da ono što se u nama odvija može, suprotno utilitarističkoj ideji, biti promatrano iz perspektive morala.

Murdochin primjer majke i snahe proteže se kroz čitavu raspravu i služi kao temelj za razumijevanje njezina stajališta. Autorica nas poziva da zamislimo Majku koja ima negativan dojam o svojoj Snahi. Ukratko rečeno, ona Snahu smatra “neuglađenom”, “drskom” i nedostojnom njezina sina. Takvo svoje mišljenje, međutim, ona nikada ne dijeli s drugima

te ga ni na koji način ne odaje. Štoviše, Majka se prema supruzi svoga sina lijepo odnosi. Ono što je očigledno iz samog primjera, ali što autorica ipak posebno naglašava, jest činjenica “da se ono o čemu govorimo *da se događa*, događa isključivo u Majčinu umu” (24). Polako uvodeći svoju glavnu tvrdnju, Murdoch Majku opisuje kao osobu sklonu samokritičnoj provjeri vlastitih stavova koja ne izvodi olako zaključke o stvarima s kojima se suočava. Usljed preispitivanja vlastitog procesa razmišljanja i razloga zbog kojih je o Snahi donijela negativan sud, ona u konačnici taj sud potpuno promijeni. Jedna stvar ipak ostaje istom – ona se prema Snahi i dalje jednako ponaša. Majčin vanjski izraz nije se promijenio bez obzira na njezina unutarnja previranja.

Prema biheviorističko-egzistencijalističkoj analizi, u Majčinoj se glavi ništa ne događa zbog toga što su njezine promjene u stavovima nedostupne oku vanjskog promatrača. Ali te promjene u stavovima, unatoč tome što nemaju vanjsku manifestaciju, ipak označavaju nekakvu aktivnost – aktivnost koja je posve unutarnja. Iz primjera je moguće iščitati nekoliko bitnih stvari koje su međusobno povezane i kojima se autorica iznova vraća u sva tri eseja: Majčina aktivnost je moralna aktivnost, aktivnost koja je “ostvariva samo privatno”, aktivnost koja uključuje “sekundarne moralne riječi” te aktivnost koju je moguće “beskonačno usavršavati” (29–30). Nazivajući tu aktivnost moralnom, Murdoch pokazuje da moralnost nije samo stvar opazljivog djelovanja, nego da u domenu morala ulaze i naše misli i stavovi. Izuzev toga, moralnost je nešto što je bitno različito od znanosti i zato je Majčino ponašanje nemoguće objasniti pristupom kao što je onaj psihoanalitički. Dok je jezik znanosti “impersonalan i precizan”, onaj morala često je “idiosinkratičan i nepristupačan” (40). To je ujedno i objašnjenje zašto je Majčina aktivnost karakteristična isključivo za nju samu. Moralni je jezik privatniji i zato je za potpuno razumijevanje Majčina moralnog opisa Snahe potrebno dijeliti njezin kontekst. Izrazi koje Majka u tom opisu koristi nisu općeniti moralni izrazi (“dobro” i “ispravno”), nego sekundarni (“vulgarno”, “spontano”, “veselo”), a u tome se opet očituje individualnost moralnog promišljanja. Murdoch jednako tako naglašava da je moralnost “povezana s promjenom i napretkom” (35) i zato je u Majčinoj moralnoj aktivnosti implicitno prisutna ideja savršenstva.

No što Murdoch podrazumijeva pod tom idejom? Ona smatra da se filozofija morala treba koncentrirati oko jednog središnjeg pojma koji bi u sebi trebao sadržavati sve one karakteristike koje inače pripisujemo Bogu. A Boga, općenito gledajući, vidimo kao “*jedini savršeni transcendentni nepredočivi i nužno stvaran objekt pozornosti*” (59). Upravo je Dobro ono u čemu, prema autorici, također možemo prepoznati sve navedene kvalitete. Shvaćajući Dobro na ovaj način Murdoch se približava G. E. Mooreu i platoničkoj tradiciji u kojoj je ono razumljeno kao nešto što nadilazi

osjetilnu stvarnost. Jednako kao što i Platonova ideja Dobra ne predstavlja objekt moralnog znanja, već to znanje omogućuje, tako i za Murdoch samo Dobro nije nešto što naposljetku možemo u potpunosti spoznati, već je ono, u nekom smislu, preduvjet te spoznaje. Prisjetimo li se Platonove usporedbe sa Suncem kojom se autorica služi da bi potkrijepila svoje stajalište, možemo kazati da je Sunce izvor svega što postoji, ali u njega samog nikada ne možemo gledati. Slično tome, i Dobro je izvor sveg moralnog znanja, ali o njemu “ne možemo baš razmišljati kao o ‘vidljivom’” (72). U tom pogledu, Murdoch također podupire Mooreovu tvrdnju da Dobro ne možemo definirati “zato što je zadatak shvaćanja [...] neiscrpne stvarnosti tako neizmjerljivo težak” (48). Ona se, za razliku od nekognitivista koji kritiziraju Mooreov realizam, slaže s većinom Mooreovih postavki, ali, za razliku od njega, težište stavlja na moralnu percepciju u kojoj emocija ljubavi izbija u prvi plan.

O kakvoj je moralnoj percepciji riječ i kakvu ulogu u tom kontekstu ima ljubav? Za odgovor na ovo pitanje, potrebno se ponovno vratiti primjeru u kojem, kao što je prikazano, nakon preispitivanja vlastita mišljenja Majka mijenja svoj sud o Snahi. Ključna stavka koju se ovdje ne smije zaobići želimo li čvršće povezati niti autoričine argumentacije jest poticaj koji je odgovoran za obrat u Majčinu pristupu Snahi odnosno za njezinu odluku da o Snahi promišlja na drugačiji način. Odlučivši nadvladati vlastite predrasude i negativne emocije te nastojeći promotriti Snahu s ljubavlju, Majčino promatranje postaje *moralno*. Murdoch, pozivajući se na Simone Weil, u tom kontekstu uvodi pojam *pozornosti*, a kojim označava “pravedan i blagonaklon pogled usmjeren prema nekoj individualnoj stvarnosti” (40). Naime, sjetimo li se da Murdoch pristaje uz Freudove tvrdnje o egocentričnoj ljudskoj prirodi koja se teško odupire svom subjektivnom iskustvu i vlastitoj mašti, postat će jasno kako je za čin moralnog percipiranja potrebno na neki način odstupiti od samoga sebe, “izaći” iz svog privatnog prostora i nadvladati sebičnost koja nas u značajnoj mjeri određuje. To sve ne bismo bili u stanju kada naša osobnost ne bi uključivala emociju ljubavi koja zapravo postaje glavnim sredstvom moralnog spoznavanja. U tom svjetlu može se shvatiti i autoričin poziv: “Treba nam filozofija morala u kojoj će pojam ljubavi [...] opet moći postati središnji pojam” (51). Jedino se putem ljubavi možemo poboljšati u moralnom smislu, a moralni napredak ostvarujemo svaki put kada usprijemo odmaknuti se od vlastite sebičnosti i posvetiti se drugome.

Djelo *Nadmoć dobra* objavljeno je po prvi puta 1970. godine. U njemu Iris Murdoch vrlo živo predočuje glavna strujanja u filozofiji prve polovice prošlog stoljeća otvarajući istovremeno mnoga pitanja s kojima se susrećemo i danas. Kritizirajući teorije koje moralnost promatraju isključivo u svjetlu javnog djelovanja, autorica pristaje uz takvu etiku koja

ističe važnost samog moralnog djelatnika. Moralnost se prema njoj ne iscrpljuje jedino u vanjskim i opažljivim manifestacijama naših odluka, već se pod moralnom djelatnošću mogu smatrati i oni procesi koji su posve osobni i privatni. Naglašavajući pritom ulogu ljubavi u stjecanju moralnog znanja, Murdoch ne utire samo put razvoju suvremene etike vrlina, nego i u moralu pronalazi adekvatno mjesto za naše emocije.

Lovorka Mađarević

Odjel za filozofiju

Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji

Znanstveno-učilišni kampus Borongaj

Borongajska 83d

10 000 Zagreb

lmađarevic@hrstud.hr

Gerd Gigerenzer, *Snaga intuicije: inteligencija nesvjesnoga*, preveli Darko Polšek i Marko Perožić, Zagreb: Algoritam, 2009, 248 str.

Ideal zapadne znanosti i filozofije, sve od njihovih začetaka, bio je racionalna spoznaja svijeta i na njoj utemeljeno predviđanje budućih događaja. Spoznati nešto znači dokučiti uzroke pojave hipotetsko-deduktivnom metodom i pružiti objašnjenje u obliku više ili manje složenog silogizma. Takva spoznaja proizvod je misaonog procesa, takvog koji uključuje intelektualni napor i vrijeme potrebno za dovršetak svake od njegovih faza. Isti ideal primjenjivao se i na područje donošenja odluka, bilo onih svakodnevnih bilo onih vezanih za posebne aspekte ljudskog djelovanja, kao što su ekonomija, zdravstvo, politika i dr. Utjelovljen u moralnoj algebri Benjamina Franklina, ideal propisuje detaljno istraživanje svake od alternativa neke odluke, te odvagivanje razloga za i protiv nje. Na koncu, racionalno je donijeti onu odluku za koju postoji više pozitivnih razloga. Intuitivno djelovanje, djelovanje “u trenu”, bez dugotrajne refleksije, smatralo se i smatra se iracionalnim, emotivnim, pogrešivim, ukratko, inferiornim logičko-racionalnom odlučivanju.

Knjiga *Snaga intuicije: inteligencija nesvjesnoga* Gerda Gigerenzera, i istraživački program na kojem se njene spoznaje temelje, želi skinuti stigmam iracionalnosti i potpune pogrešivosti s intuitivne spoznaje i posebice s intuitivnog odlučivanja. Za Gigerenzera su intuicije adaptacije rezultat evolucijskog procesa koji je omogućio umu čovjeka da se nosi s